

Maatschappelijke kansen van grondbezit van overheden

Hoe is dit onderzoek tot stand gekomen?

De aanleiding voor dit onderzoek was de vraag van Provincie Noord-Brabant en Limburg hoe overheidsgronden buiten het Natuurnetwerk te koppelen aan domein overstijgende beleidsdoelen als biodiversiteit, milieu- en waterkwaliteit. Het ministerie van Economisch Zaken, enthousiast over deze vraag, reserveerde een deel van haar onderzoeksmiddelen hiervoor. Daarop zijn we in nauwe afstemming met de provincies Noord-Brabant en Limburg bij Wageningen Environmental Research het onderzoek 'Maatschappelijk besturen met overheidsgrond' gestart.

Met behulp van literatuurstudie en interviews hebben we informatie verzameld en geanalyseerd over verschillende manieren van maatschappelijk besturen met overheidsgrond. Het resultaat is te lezen in deze brochure, die wil inspireren en activeren om de eigen gronden hiervoor te benutten. Wij danken iedereen die bijgedragen heeft aan de inhoud en nodigen iedereen uit om met ons in gesprek te gaan over maatschappelijke verantwoord besturen met overheidsgrond!

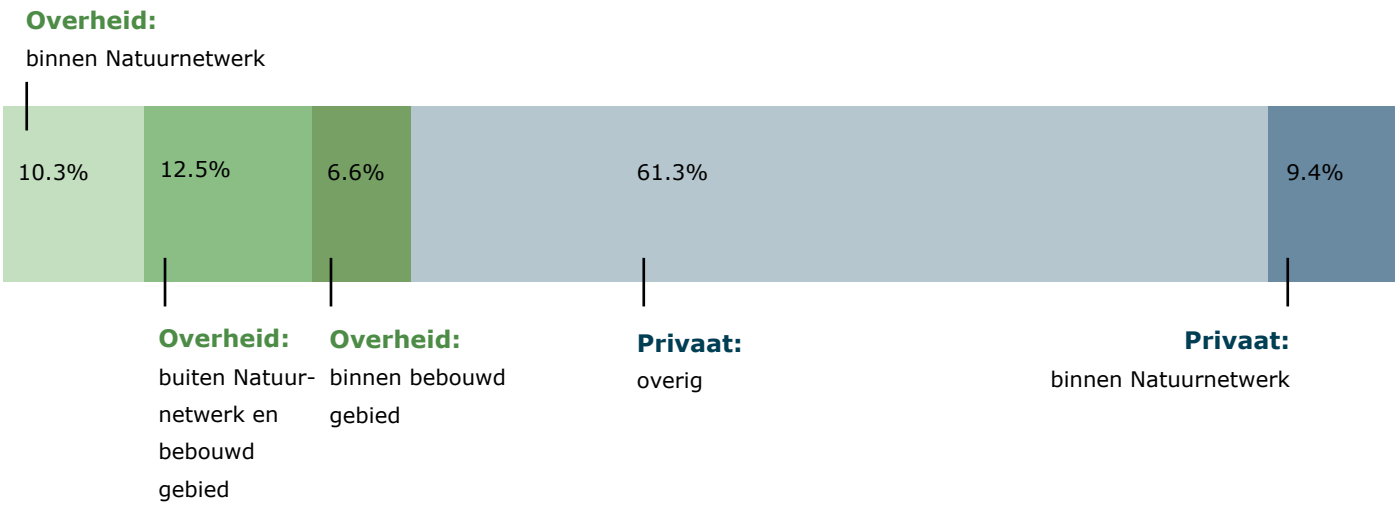
Wim Nieuwenhuizen, Jeroen Kruit & Dana Kamphorst
Wageningen Environmental Research
BO-11-021-002 Maatschappelijk verantwoord besturen

Overheid bezit bijna een derde van alle grond in Nederland

Ongeveer 30% van alle grond in Nederland is in bezit van het Rijk, de provincies, de gemeenten en de waterschappen. Daarbij zijn grote wateren niet meegeteld. De kaart van overheidsgronden toont dat deze grond een fijnmazig netwerk oplevert, verspreid over heel Nederland. Een deel van deze gronden is permanent in bezit van overheden en wordt gebruikt voor voorzieningen, zoals nutsvoorzieningen, infrastructuur, recreatie en defensie.

De rest is tijdelijk in bezit, bijvoorbeeld voor toekomstige bouw- of ruilgrond. Ongeveer een derde van de overheidsgrond is onderdeel van het Nationale Natuurnetwerk. De tijdelijke overheidsgronden buiten het Natuurnetwerk worden, volgens veel mensen die er in het kader van het onderzoek hebben gesproken, vaak beheerd tegen zo laag mogelijke kosten of verpacht tegen een zo hoog mogelijke opbrengst.

Grondeigenaren

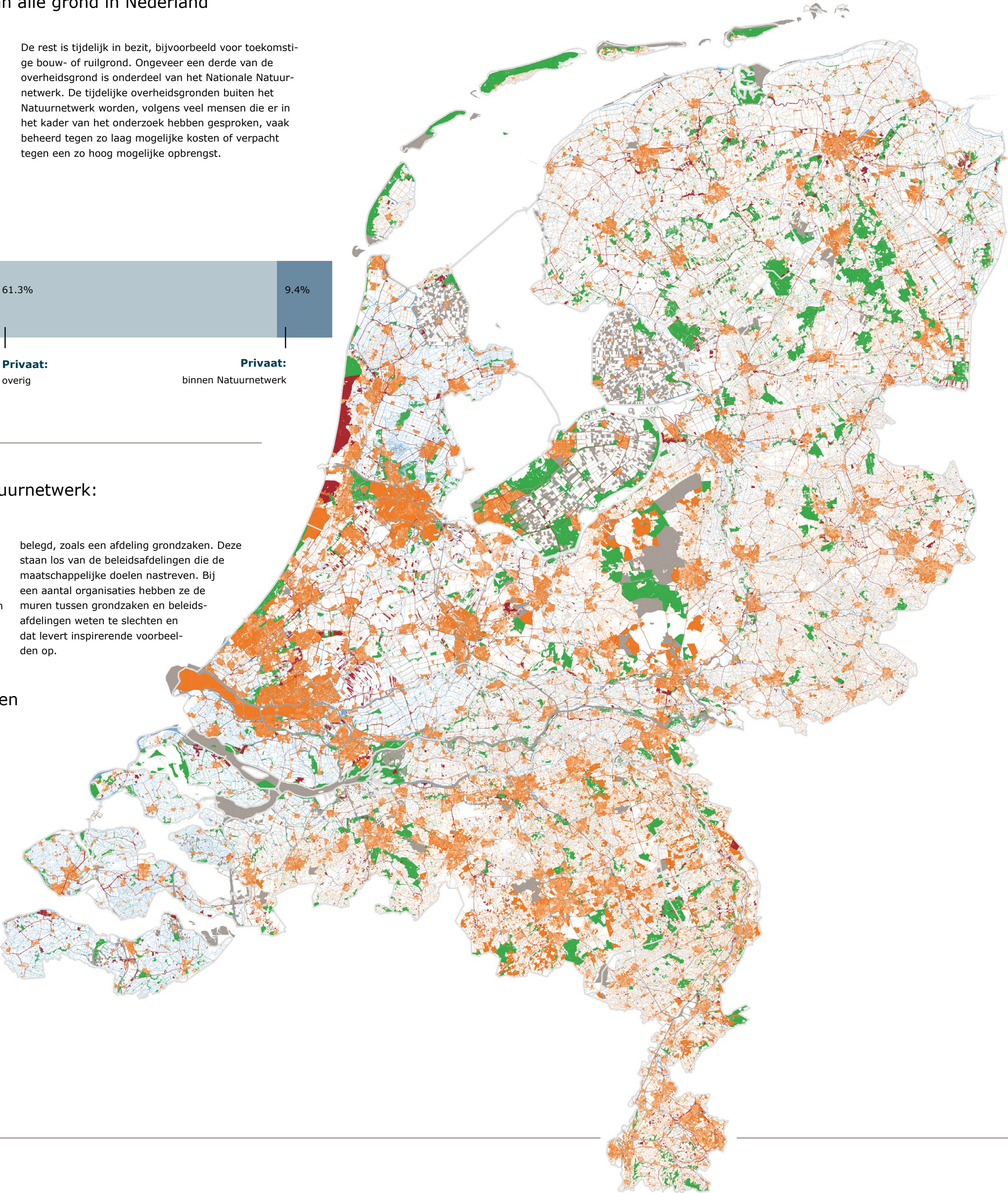
Overheidsgronden buiten het Natuurnetwerk: groot onbenut potentieel

De overheid streeft veel maatschappelijke doelen na, waaronder biodiversiteit, milieu- en waterkwaliteit, het vergroten van de arbeidsparticipatie en het vergroten van belevingswaarde van natuur en landschap. Dezelfde overheid heeft vaak ook flinke grondposities in de stad en daarbuiten, zowel binnen als buiten het Natuurnetwerk. Het beheer van deze gronden is meestal bij uitvoerende afdelingen van overheden

belegd, zoals een afdeling grondzaken. Deze staan los van de beleidsafdelingen die de maatschappelijke doelen nastreven. Bij een aantal organisaties hebben ze de muren tussen grondzaken en beleidsafdelingen weten te slechten en dat levert inspirerende voorbeelden op.

Inspirerende stapeling van waarden

In een ronde langs provincies in het land hebben we inspirerende voorbeelden opgehaald van wat er mogelijk is. Bij al deze voorbeelden gaat het om het behalen van diverse beleidsdoelen door de inzet van overheidsgronden. In deze brochure leest u per voorbeeld wat het koppelen van doelen kan opleveren.

Legenda kaart

Overheidsbezit

	Gemeenten	395.088 ha		Staatsbosbeheer	226.275 ha
	Provincies	69.353 ha		Waterschappen	90.581 ha
	Rijksoverheid	206.692 ha			

Sociaal Bosbeheer

Bosbeheer door mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt als alternatief voor geen of minimaal bosbeheer.

Wat kan het opleveren?

- Uitdagend werk voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt in een periode dat er weinig buitenwerk is.
- De mogelijkheid om bos kosteneffectief en ecologisch te beheren.
- Een aantrekkelijker landschap doordat het bos gericht wordt beheerd.
- Een maatschappelijke bijdrage van organisaties als Boswerkt, de Bosgroep, Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL) en Staatsbosbeheer door het betrekken van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt bij bosbeheerprojecten.
- Naast het beheer kan productie en verkoop van houtproducten een aanvullend verdienmodel zijn, zoals bij het concept Boswerkt.

Waarom gebeurt het niet altijd?

- Nu wordt vaak alleen (verplicht) veiligheidsbeheer uitgevoerd, om schade door vallende takken en bomen te voorkomen. Overheden ervaren het niet direct als een probleem wanneer er minimaal beheer wordt uitgevoerd.

Waar moet je op letten

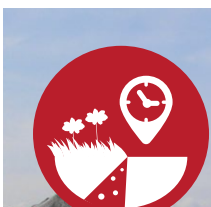
- Het benutten van afdeling-overstijgende kansen door het verbinden van deelbelangen van gemeentelijke afdelingen.
- Bij grote versnippering van eigendom van percelen levert een collectief opdrachtgeverschap van sociaal bosbeheer een kostenbesparing op.
- Een zodanig ruimtelijke situering van de percelen dat mensen veilig kunnen werken ten opzichte van het verkeer.
- Professionele begeleiding van het werk, coaching van de mensen en toezicht op het feitelijke bosbeheer.

Hoe doen ze dat bij de Stichting IKL in Limburg?

De Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL) Limburg zet in het landgoed Schaafse Bos in Heijen in de gemeente Gennep voormalige vluchtelingen in bij het bosbeheer, als werkervaringsplek. De gemeente gaf een subsidie om de natuur en recreatieve waarde van het gebied te herstellen.

Tijdelijke natuur

Een tijdelijk natuurinvulling van gronden die wachten op de realisatie van de uiteindelijke bestemming.

Foto: Havenbedrijf Amsterdam

Wat kan het opleveren

- Het minimaliseren van risico's voor de grondeigenaar voor het geval dat bepaalde soorten zich vestigen.
- Het tijdelijk vergroten van leefgebied van plant- en diersoorten door middel van een kraamkamerfunctie voor pioniersoorten.
- Een braakliggend bouwterrein krijgt toegevoegde waarde voor ecologie en beleving.
- Verbetering van de relatie met omwonenden door openstelling en medegebruik.
- Goedkoper beheer op plekken waar anders preventief beheer wordt gevoerd om beschermde soorten te weren.

Waarom gebeurt het niet altijd?

- Er is onbekendheid met de mogelijkheden van tijdelijke natuur bij overheden.
- Zorg over mogelijke waardedaling van de grond door tijdelijke natuur.
- Er zitten verplichtingen aan vast, zoals een nulmeting van de aanwezige biodiversiteit.
- Vrees voor maatschappelijke weerstand op het moment dat de tijdelijke natuur wordt opgeruimd.

Waar moet je op letten?

- Het voldoen aan de voorwaarden van de regeling tijdelijke natuur, zoals een verplichte inventarisatie van aanwezige soorten bij de start.
- Meenemen van de omwonenden is belangrijk om weerstand te voorkomen.
- Maak gebruik van de kennis van natuurorganisaties / deskundigen om met minimale middelen een maximaal ecologisch resultaat te behalen.

Hoe doen ze dat in Eeserwold Steenwijk?

In een nauwe samenwerking tussen grondeigenaar Roelofs Planontwikkeling en Landschap Overijssel krijgt tijdelijke natuur de ruimte op een ontwikkellocatie voor bedrijven en wonen. Door extensieve begrazing van het nu braakliggende terrein met runderen en enkele minimale ingrepen als het graven van een poel, ontstaat op deze locatie meer biodiversiteit.

Ecologisch oever- en bermbeheer

Ecologisch berm- en oeverbeheer, gericht op het vergroten van de biodiversiteit.

Foto: Dion Vorrink

Wat kan het opleveren?

- Een extra netwerk van ecologische verbindingen voor insecten, vogels en kleine koud- en warmbloedige dieren door heel Nederland.
- Op zandgrond kan het beheer kostenneutraal zijn (op kleigrond kan het duurder zijn).
- Aantrekkelijke, bloemrijke bermen vergroten de belevingswaarde.

Waarom gebeurt het niet altijd?

- Door onbekendheid met de mogelijkheden geven beleidsafdelingen geen opdracht voor ecologisch berm- en oeverbeheer aan de afdelingen die bermbeheer uitbesteden.
- Bij aanbestedingen van bermbeheer staan normen en kosten vaak voorop, kansen voor biodiversiteit worden niet of nauwelijks meegenomen.

Waar moet je op letten?

- Een ecologisch maaibeleid vraagt kennisdeling en onderlinge afstemming tussen afdelingen – zoals infrastructuur en groen – binnen overheden.
- Concreet benoemen van ecologische doelen en vereisten in aanbestedingen van oever- en bermbeheer om te voorkomen dat de opdracht gegund wordt aan degene die het ecologisch beheer minimaal invult.
- Het betrekken van gemotiveerde vrijwilligers bij beheer en monitoring om maatschappelijke betrokkenheid te vergroten.

Hoe doen ze het in Noord-Holland?

De provinciale politiek heeft een motie voor bijenvriendelijk bermbeheer aangenomen. Daarop volgde een inventarisatie van geschiktheid en kansen van de bermen langs provinciale wegen. De eisen worden vastgelegd in aanbestedingen en de vervolgstap is om een vertaling te maken naar gebiedscontracten. De wens is om in de toekomst het beheer af te stemmen op de bijdrage van bermen aan ecologische verbindingzones.

Maatschappelijke doelen verbinden aan pachtvoorwaarden

Verhoging van de biodiversiteit, water- en bodemkwaliteit van gronden die overheden (tijdelijk) verpachten door (extra) voorwaarden te stellen aan het gebruik.

Wat kan het opleveren?

- De overheid geeft het goede voorbeeld. Het is maatschappelijk lastig uit te leggen dat allerlei beleidsambities op het gebied van duurzaamheid niet worden toegepast op de eigen grondposities.
- Door een duurzame pachtuitgifte kunnen hectares grond buiten het Natuurnetwerk ook bijdragen aan biodiversiteit en beleidsdoelen voor water- en bodemkwaliteit.
- Ook bij nog niet als natuur ingerichte percelen in het Natuurnetwerk kan duurzame pachtuitgifte de kwaliteit van biodiversiteit, water en bodem verbeteren.
- Nieuwe vormen van ondernemerschap die ecologische én economische doelen weten te realiseren.

Waarom gebeurt het niet altijd?

- Het betreft vaak ruilgrond die aangekocht is ten behoeve van bijvoorbeeld het Natuurnetwerk of een wegtracé. In de periode dat deze tijdelijke ruilgrond ligt te wachten op de uiteindelijke doorlevering, liggen er geen extra beleidsdoelen op.
- Politiek kan het gevoelig liggen om extra eisen te stellen aan grond buiten het Natuurnetwerk.

Waar moet je op letten?

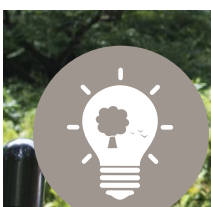
- Bij de invoering van deze werkwijze is het van belang om ook aandacht te besteden aan de handhaafbaarheid. Een optie is om als overheid bij het uitgeven van pachtgrond een systeem van punten toe te passen, waarbij pachters punten kunnen scoren als ze certificaten voor duurzaam ondernemen hebben, zoals SKAL (zie voorbeeld Noord-Brabant).

Hoe doen ze dat in Noord-Brabant?

In Noord-Brabant wordt de uitgifte van kortdurende pacht uitgevoerd door het Groen Ontwikkelfonds Brabant. Zij willen het goede voorbeeld geven bij de pachtuitgifte van grond. Bij de openbare uitgifte worden daarom extra punten gegeven aan inschrijvers met certificaten, zoals SKAL, die bijdragen aan de biodiversiteit, bodemkwaliteit en waterdoelstellingen. Voor 2017 heeft 65 procent van de pachtende bedrijven een of meerdere duurzaamheidscertificaten.

Natuur op uitnodiging

De overheid nodigt de samenleving uit om maatschappelijke ideeën voor natuurontwikkeling te leveren en deze te realiseren op daarvoor beschikbare overheidsgrond.

Wat kan het opleveren?

- Overheden kunnen aanwezige energie in de samenleving verzilveren als ze maatschappelijke partijen actief uitnodigen om met ideeën te komen voor het realiseren en beheren van nieuwe natuur.
- Maatschappelijk draagvlak en betrokkenheid bij natuur en mogelijk nieuwe verdienmodellen voor natuur.

Waarom gebeurt het niet altijd?

- Door de focus op het realiseren van ecologische doelstellingen ligt het niet altijd voor de hand om maatschappelijke initiatieven, met mogelijk alternatieve natuurbeelden, de ruimte te geven.

Waar moet je op letten?

- Het kan de kans op slagen bevorderen als de betrokken partijen een convenant sluiten waarin ze hun intenties en realisatieplannen vastleggen.
- De uitvoering van de initiatieven moet passen binnen regelgeving voor (open) aanbesteding van de grond.

Hoe doen ze dat in Flevoland?

In Flevoland werd door een beleidshervorming een nieuwe natuurinvulling gezocht voor reeds aangekochte gronden voor de realisatie van de voormalige robuuste verbindingzone Oostvaarderswold. De provincie heeft haar grondposities aangewend om met de samenleving tot een andere invulling te komen. In het kader van haar programma 'Nieuwe Natuur' zijn 75 ideeën voor natuur van onderop gebundeld in 22 projecten die nu in een cocreatie tussen overheid, ondernemers en initiatiefnemers worden uitgevoerd.

Beeld: Shutterstock.com of zoals anders vermeld bij de foto